

Тайса Олександрівна Міцик,
аспірант кафедри юридичної психології
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна

УДК 159.922.763

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ТА АФЕКТ НЕАДЕКВАТНОСТІ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ОБРАЗУ СВІТУ ДЕВІАНТНИХ ПІДЛІТКІВ

В статті розглядаються типи психологічних бар'єрів та афекти неадекватності, що виникли як наслідок психологічних дитячих травм, тим самим відкриваючи багатограничний образ світу девіантного підлітка. Психологічний бар'єр девіантного підлітка – це свого роду тривожність через те, що підліток не такий, як інші. Значить, в цьому випадку виникає емоційна реакція – невдоволення, незадоволеність, неспокій, роздривання настрою і т. д. Чим сильніше ці почуття, тим ймовірніше, що підліток страждає. Його страждання специфічні. Якщо він вважає, що те, чого він хоче, важливо і цінно, але досягти цього не може, він протестує. Цей протест може бути виражений у формі подразнення, агресії, явного невдоволення. В ситуації, коли хтось вважає, що декларовані цінності підлітка незначимі і при цьому сам опирається на протилежність його бажанням, виникає «втомленість», потім – смирення і відчай. Однак можливі фрустрації і потрясіння в випадках несподіваного, непередбаченого вчинку з боку важливого іншого, до якого підліток вірив, і домовленості, з якою він вважав незмінною.

Ключові слова: психологічні бар'єри, фактори, образ світу, підлітки, девіантні підлітки, афект неадекватності, механізми психодинаміки.

The article discusses the types of psychological barriers and the affects of inadequacy, which arose as a consequence of psychological childhood traumas, thus opening a multifaceted image of the world of deviant teenager. The psychological barrier of deviant teenager is a kind of anxiety due to the fact that the teenager is not like the others. So, in this case, there is an emotional response – frustration, dissatisfaction, anger, mood disorders, etc. the stronger these feelings are, the more likely that a teenager suffers. His suffering is specific. If he thinks what he wants, significant, and valuable, but to achieve can not, he protests. This protest can be expressed in the form of irritation, aggression, evident discontent. In a situation when someone believes that the declared values of the insignificant teenager, and while he resists his desires, there is a "slamminest, then humility and despair. However, the possible frustration and shock in cases of incredible, unexpected act on the part of the significant other, which the teenager believed the agreement with which was considered inviolable.

Key words: psychological barriers, factors, image of the world, adolescents, deviant adolescents, affect, inadequacy, mechanisms of psychodynamics.

Одним із представників гуманістичної психології є А. Маслоу, який охарактеризував психічно здорову особистість, як людину, впевнену в собі, зі самовладанням і потребою у знаннях. Відсутність цих якостей свідчить про відхилення у процесі морального розвитку людини. Необхідно зауважити, що особистості такими не народжуються, вони не завжди легко і без труднощів стають такими.

Мета нашої статті – дослідити психологічні бар'єри та афект неадекватності, як один із факторів образу світу девіантних підлітків за допомогою теоретичного аналізу та на прикладі учнів-підлітків, яким потрібно було описати власні психологічні травми.

Психологічні бар'єри виступають у комплексі – подолання одного супроводжується появою іншого. Так, підліток повинен подолати страх, для чого повинен пройти вночі темними вулицями. Цей вчинок провокує неприємності з батьками після повернення додому. Отже, подолання одного бар'єру ще не означає, що підліток стає кращим, стриманішим, розумнішим. Суть полягає у визначенні того, заради чого він здійснює певні вчинки. Психологічні бар'єри

Психологічні бар'єри виступають у комплексі – подолання одного супроводжується появою іншого. Так, підліток повинен подолати страх, для чого повинен пройти вночі темними вулицями. Цей вчинок провокує неприємності з батьками після повернення додому. Отже, подолання одного бар'єру ще не означає, що підліток стає кращим, стриманішим, розумнішим. Суть полягає у визначенні того, заради чого він здійснює певні вчинки. Психологічні бар'єри

необхідні, тому що сприяють подоланню негативного впливу оточуючого середовища. Значущість бар'єрів дозволяє переходити на новий рівень розвитку – емоційний, комунікативний, пізнавальний тощо. Потрібно звернути уваги на вимоги з боку оточуючих. Чому їх необхідно розглядати у структурі психологічних бар'єрів? [3].

Будь-яка вимога, якщо підліток її приймає, має для нього особистісний зміст. Вимоги пред'являються у процесі спілкування. Щоб дорослі були прийнятні підлітком, їм необхідно комунікативно оформити свої вимоги. Іноді вимоги оформлені настільки безапеляційно, що вони розділяють дорослих та підлітків і призводять до нерозуміння. Якщо підліток відкидає ці вимоги, то виникають психологічні бар'єри емоційного та комунікативного характеру. Тому для взаємодії з підлітками старшим необхідно знаходити таку форму впливу, що не призводила б до ще більшого порушення емоційно-вольової сфери вихованця [3].

Таким чином, щоб глибше розуміти що містить образ світу девіантних підлітків, потрібно розглянути психологічні бар'єри та їхні типи.

Психологічні бар'єри, як основу переходу до нового, досліджували чимало науковців (Є. Залобовська, Ю. Крижанська, Я. Луп'ян, Б. Паригін, Ю. Плотонов, Е. Симанюк) [1; 4; 5; 6; 7; 8]. Наприклад, обираючи інший спосіб виконання діяльності, підліток відчуває труднощі у пошуках нових рішень. Спілкуючись з новою групою, він намагається чинити так, як поведився раніше.

Досліджуючи механізми психодинаміки, Р. Шакуров зробив висновок, що поява та подолання психологічних бар'єрів містить головну форму відносин людини зі світом. До цього необхідно додати, що подолання труднощів, що виступають як суб'єктна модель світу – це провідний механізм життєдіяльності людини. Неможливо прожити без труднощів, що виникають на всіх етапах життя людини: у дитинстві, юності, зрілості. Труднощі та їх процес подолання пов'язано зі змінами в житті особистості: знайомство з новими людьми, нова діяльність або оволодіння новою роллю [3; 9].

Для того, щоб розглянути афект неадекватності підлітка, необхідно розкрити поняття «психологічний бар'єр», його причини та форми прояву. Ідентичність має декілька видів, що наповнюються змістом залежно від того, як підліток оволодіває соціальними ролями, адаптується до оточуючого. Цей процес супроводжується певними труднощами, що призводять до замішання дітей, їхніх батьків і вчителів. Засвоєння нового супроводжується не лише кількісним накопиченням досвіду, а й якісним перетворенням, відмовою від того, що цьому заважає. Для досягнення нової якості підліток повинен перевершити себе, подолати психологічний бар'єр через доведення собі та оточуючим можливість змін. Він повинен зрозуміти: що відбувається не так? Як потрібно робити? Яка його власна думка?

Психологічний бар'єр – це занепокоєння, тому що підліток не такий, як інші. У цьому випадку виникає

емоційна реакція – *незадоволення, обурення, розлади настрою* тощо. Чим сильніше ці почуття, тим імовірніше, що підліток страждає. Його страждання специфічні. Якщо те, чого бажає підліток, є значущим та цінним для нього, але досягти цього неможливо, то він протестує. Цей протест може бути виражений у формі роздратування, агресії, невдоволення. У ситуації, коли будь-хто вважає, що декларовані цінності підлітка є незначними і чинить опір його бажанням, виникає відчуття зломленості, а потім – смиренності і відчаю. Проте можливі фрустрації та потрясіння у випадках надзвичайного, несподіваного вчинку з боку іншої важливої людини, якій підліток вірив і домовленості з якою вважав непорушними (наприклад, подруга перестала телефонувати і розповідати про події в її житті). Фрустрація – це відчуття нездоланих труднощів. Страждання можуть проявлятися у підлітка у вигляді тривоги, смиренності або апатії [3].

Негативні переживання, пов'язані зі стражданнями – не є нескінченними. На зміну поганому настрою, роздратуванню, невдоволенню приходить заспокоєння. К. Ізард пише: «...радість характеризується почуттям впевненості та значущості; почуттям того, що ти любиш і тебе також. Впевненість і особиста значущість, які “купаються” в радості, дають людині відчуття здатності долати труднощі та “насолоджуватися” життям. Поки у світі існують проблеми, люди можуть дозволити собі зберегти постійний стан радості» [2]. Психологічний бар'єр з'являється також у випадку, коли виникає сумнів у правильності того, що підліток обирає. Проте цього може і не статися, якщо він вважає, що абсолютно правий. Тоді підліток продовжує чинити так, як вважає за потрібне, допоки не «наб'є собі шишок». Можливий і третій варіант психологічного бар'єру, за якого підліток починає розв'язувати нові завдання старими засобами. Такий бар'єр можна назвати *когнітивним*, під яким будемо розуміти використання минулого досвіду (емоційного, когнітивного, комунікативного, поведінкового), неадекватного новим ситуаціям [3].

Науковець Р. Шакуров співвідносить психологічні бар'єри з потребами, незадоволення яких зумовлює структуру страждань. Якщо потреба є слабкою або незначною, то виникає імовірнісний гальмуючий і блокуючий типи психологічних бар'єрів. Страждання у цьому випадку проявляється як неприємність, що супроводжується страхом, занепокоєнням, незадоволенням. За середньо виражених потреб бар'єри такі самі, як і за слабких. Вони супроводжуються сумом, гнівом, роздратованістю, у результаті чого виникає фрустрація. Якщо ж потреба сильна і вона не задовольняється, то виникають страх, паніка, лютя, злість, відчай, депресія тощо. За сильного болю в особистості починається криза або потрясіння... Учений дає класифікацію бар'єрів. На нашу думку, вона побудована на взаємовиключних критеріях, але це перша спроба розглянути механізми психодинаміки. Бар'єри діляться на: *інформаційні та предметно-речові; природні і соціальні; статичні і динамічні; прості і*

складні; важкі і легкі [9]. За сферами суспільних відносин виділяють такі бар'єри: *економічні, політичні, правові, релігійні, сімейно-побутові, міжособистісні* тощо. Відносно суб'єкта бар'єри бувають *зовнішніми* та *внутрішніми*, а за видами діяльності: *трудовами, ігровими, навчальними* тощо [3].

Отже, розуміємо, що життя не можливе без психологічних бар'єрів, а також станів подолання, терпіння і смирення. Підліток повинен зрозуміти, заради чого він бажає будь-що отримати, можливо це миттєвий потяг, який з часом обернеться неприємністю або нещастям. Наприклад, підліток не вміє кататися на гірських лижах, а їде з компанією на гірський курорт, де отримує травму: ламає ноги та пошкоджує хребет. У такій ситуації може спрацювати аргумент: «Я, що гірший за інших?». Разом з тим, перед від'їздом родичі провели роз'яснювальні бесіди з підлітком, однак аргумент був один: «Всі хлопці з двору їдуть, вони старше, будуть мене навчати». Такі трагічні приклади непоодинокі: підлітки пірнають, намагаються перепливти річку на очах у однолітків тощо.

Так, В. Казанська наводить приклад, що показує, наскільки сильними бувають переживання підлітків через неправильне комунікативне оформлення вимог, пред'явлених учителем. Тринадцятирічна П. Н. пише: «Пролунав дзвінок. Я увійшла до класу, а за мною йшла вчителька. Коли я дійшла до столу, вона раптом різко мені сказала: “Стій! Підійми папірець”. Я відповіла: “Я його не кидала”. Тоді вона почала кричати: “Я сказала підняти!” Я підняла і кинула їй на стіл. Вчителька почала принижувати мене перед класом, а хлопці з цікавістю стежили, чим це закінчиться. Я взяла підручники, поклала у рюкзак і вискочила з класу. Але перед цим сказала: “Скотина!” Я не знаю, як це слово вилетіло, що призвело до значних неприємностей. Я навіть до школи не хотіла ходити...»

Цей приклад свідчить про виникнення *комунікативного* психологічного бар'єру між підлітком та вчителем, який ускладнив їхню взаємодію. А ось приклад іншої непростой ситуації, але з тієї ж теми. «Коли я вчилася у 5-му класі, у мене був неприємний інцидент на навчальному занятті зі співу, що турбував мене і заважав спокійно жити довгий час. На початку кожного заняття у нас було розспівування. Під час розспівування я неправильно співала. Вчителька проходила по класу і прислухалася до кожного учня. Зупинившись біля мене, вона голосно сказала: “Ти ніколи не зможеш співати. На моїх заняттях можеш сидіти, але не відкривай рот”. Для мене це було жахливо. Після цих слів засміявся весь клас. Далі на занятті мене почали пересаджувати на останню парту, де я просто сиділа. Іноді записувала пісні, але робила це без бажання. Через цю ситуацію я часто плакала. Але мамі ніколи не розповідала. До 9-го класу на навчальному занятті зі співу я ніколи не співала. Це дуже на мене вплинуло. Я намагалася не брати участі у класних виховних заходах. Я стала невпевненою. Раніше, коли я навчалася у початкових класах, ми з мамою багато співали, а тепер я почала соромитись навіть власної

мами. Чим старшою я ставала, тим більше розвивалось почуття невпевненості у власних можливостях. Це також вплинуло на мою успішність з інших предметів. Вчительку я ненавиділа і завжди було бажання її розсердити. Закінчивши навчання, я вступила до Самарського педагогічного коледжу за спеціальністю “вихователь дитячого садка”, але вихователь повинен вміти співати, малювати, ліпити, танцювати і багато іншого. Я дуже боялася йти на заняття музики, але у нас був чудовий педагог. Вона говорила, що музичний слух має кожен, його можна розвинути, а в Японії дітей не відбирають до музичних шкіл, а навчають всіх, хто бажає. Минув деякий час, і я навчилася співати. Почала брати участь у різних заходах, де потрібно співати. Після зміни педагога я почала відчувала себе досить впевнено, перестала соромитися».

Факти, зазначені вище, свідчать про здатність підлітка долати перешкоди, що виникають, стають джерелом розвитку нових якостей особистості. На жаль, вони не завжди мають позитивну спрямованість. Подолання психологічних бар'єрів вимагає активності та саморегуляції, що іноді бувають погано розвинені, а частіше містять руйнівну, деструктивну силу. Однак активність та саморегуляція підлітків не виробляється, коли вони не можуть долати психологічні бар'єри, оскільки не знають, як це зробити, на що спрямувати власні сили. Наведемо приклад, розповідь вчительки інтернату [3]. Це історія про дітей, чий батько і мати позбавлені батьківських прав. Вони не цікавляться долею власних дітей. Не піклуються про здоров'я, навіть не бажують знати: як їм живеться? Хто їхні друзі? Як вони навчаються і відпочивають? Зараз ці діти живуть і навчаються у корекційній школі-інтернаті. Альоша навчається у 6-му класі, Сергій – 5-му, а молодша Оленка – 4-му. Діти не ладять між собою, часто б'ються, не поступаються один одному. Особливо не дружні хлопці. Часом доводиться розбороняти їх. Коли відносини покращуються, то діти згадують про батьківський будинок. Домашнє вогнище, батьки, друзі – улюблена тема спогадів цих дітей. Вони розповідають про те, як жили разом з батьками, чим займалися, наскільки іноді були щасливі. Вони віддали б усе, щоб знову відчути родинне тепло та бути разом з батьками. Одного разу до дітей приїхали рідні, щоб забрати їх додому на літні канікули. Рідня була заможна: привезли гостинці, одяг. Пригощали інших дітей. Всі три місяці діти жили у рідній домівці. Допомогали по господарству, грали з друзями, бешкетували. Їм подобалося бути в колі близьких. Однак рідним було важко з цими дітьми, адже вони могли щось накоїти, а їх власні діти стали отримувати менше уваги. Коли наприкінці серпня цих дітей привезли до інтернату, їх було не впізнати. Проте родичі сказали, що більше не зможуть взяти цих дітей до себе з причини зайнятості. Це спровокувало справжню драму. У дітей змінився настрій, а старший навіть весь час плакав, не їв і ні з ким не розмовляв. Діти були дуже стурбовані, думаючи що більше їх ніколи не візьмуть. Родичі залишили їм гостинці та одяг, але їх ніщо не могло заспокоїти.

Так тривало два тижні. Листів діти не отримували і самі не писали. Родичі не залишили адреси. Одного дня прийшов довгоочікуваний лист. Діти не повірили, що він від рідних. Коли вчителька повідомила про це старшому, він стояв не рухаючись. Думав, як потрібно сказати про це брату і сестрі... Вихователь почала читати листа і старший почав плакати, потім братик, а потім сестричка. Вони плакали по-дорослому – у них безгучно текли сльози. У листі було написано, що родичі не приїздили, грошей, щоб взяти їх до себе. Потім діти декілька разів перечитали лист і сіли писати відповідь. Старший хлопець знову ходив без настрою, часто плакав... А врешті-решт сталося непередбачене – він вкрав гроші з сумки директора, щоб поїхати до дядька і тітки [3].

Як бачимо, підлітки відчували душевні страждання. Під цим необхідно розуміти муки, дискомфорт, прикrostі, роздратування і вимотуючі душу печалі й туги, що викликають сильну фрустрацію, тобто постійні невдачі. У цьому випадку фрустрація – це сильне негативне переживання, що виникає при неможливості задовольнити аффіліативну потребу, тобто бажання бути прийнятним будь-ким, боязнь бути відкинутим. Психологічний бар'єр блокує цю потребу.

У літературі вказують на три форми страждань: 1) *неприємності*, 2) *фрустрації*, 3) *потрясіння*. Вони свідчать про труднощі у процесі дорослішання підлітка. Далі буде розглянуто типи неприємностей – психологічний бар'єр, що виникає на емоційному рівні.

Так, В. Казанська зазначає, що підлітки переживають найсильніші страждання у рідному домі від того, що батько і мати не розуміють їх, не вміють розділити погляди дітей, часто карають себе за неуспіхи у навчанні. Для прикладу студентка-заочниця Е. Н. пише про власні переживання, пов'язані з невдачами у шкільні роки і «розладами до сліз». «Я хочу описати травму, яку завдав мені вчитель, коли я навчалася у 5-му класі. Це сталося взимку, під час третьої чверті, коли за програмою проходили заняття на лижах. Нам доводилося приносити їх з дому на заняття протягом місяця два рази на тиждень. У мене на той момент лиж не було. Після третього уроку класний керівник збрала нас в коридорі та побачила, що я без лиж... Вона стала кричати на мене і на тих, у кого їх також не було. Вчителька говорила, що ми безтолкові, нам нічого в житті не потрібно, що ми не хочемо вчитися... Схопила нас за руки і повела до класу. У класі наказала покласти щоденники на стіл. Від її крику ми так засмутилися і не розуміли, що від нас хочуть. Вчителька поставила у щоденники одиниці за роботу на занятті. Ми пояснювали їй, що лиж немає в магазині. У відповідь пообіцяла кожного заняття усувати нас до тих пір, поки лижі не з'являться. Кожного дня вона питала: чи купили ми лижі? Так тривало місяць, поки в магазині не з'явилися лижі. Я сильно плакала, мама теж засмучувалася. У мене були лише п'ятірки, а з фізкультури – одиниці. Коли з'явилися лижі, необхідно було відпрацювати пропущене. Я все не зуміла відпрацювати, і мені з фізкультури за рік поставили

трійку, а вчителька хотіла поставити двійку» [3]. В. Казанська зазначає, що неможливо однозначно сказати, що психологічний бар'єр приносить лише шкоду. Його подолання сприяє переходу особистості на новий рівень розвитку, тому що в цей момент вона набуває соціальний інтелект, як здатність приймати своєчасні та правильні рішення, необхідні для нестандартної ситуації.

У цьому випадку психологічний бар'єр – це побудова дії, неадекватної новим ситуаціям. Для того, щоб виконати будь-що нове або за необхідності діяти по-новому, людині потрібно набути нових знань вигадати новий спосіб дії (наприклад, у новій комунікативній ситуації), відкрити новий принцип. Цей процес завжди супроводжується труднощами та переживаннями, іноді – стражданнями. Не випадково говорять, що важка робота, але солодкі її плоди. Підліток у цьому життєвому процесі залишається один на один із собою. Оточуючі переважно не бажать знати про його душевні муки або думають, що вони незначні. Разом з тим, подолання, смирення є основними джерелами осмисленого розуміння власного місця у житті [3].

У кожній сфері існує певний значущий компонент. Якщо виникають емоційні бар'єри, то поведінка підлітка стає невірноваженою або, навпаки, емоційно тупою. Внаслідок цього у нього порушуються комунікативні зв'язки з однолітками, вчителями та батьками. Якщо з'являються пізнавальні бар'єри, то стає важко розв'язувати нові завдання, що також призведе до ускладнення емоційних та комунікативних зв'язків з оточуючими. Отже, психологічні бар'єри необхідні, тому що вони сприяють подоланню негативного впливу середовища [3].

Коли підлітки вважають надмірними вимоги, що до них висувають, виникають *сміслові* бар'єри. Успіх будь-якого впливу залежить від того, наскільки вимоги, що висуваються до підлітка, він вважає значущими і адресує собі. У різних дослідженнях (К. Божович, Л. Славіна та ін.) зазначено, що іноді справедливі вимоги дорослих викликають у підлітків негативне ставлення до них і призводять їх до емоційного зриву. Це зумовлено тим, що дорослі та підлітки вкладають у вимоги різне бачення. Це означає, що смисловий бар'єр у таких випадках має для них різні цінності та зміст [3]. Можна виділити декілька типів смислового бар'єру.

1. *Бар'єр самоствердження*. У бійці підліток захищає себе, дає здачі: діє так, як дорослі чоловіки. Це спосіб самоствердження, але вчитель викликає батьків і просить вжити заходів для покарання забіяки. Необхідно пояснити дітям, що так самостверджуватися не потрібно, оскільки можна нанести каліцтво іншому. Підліток не поступається і показує власну силу.

2. *Бар'єр за формою пред'явлення*. Смисловий бар'єр пов'язано не зі змістом діяльності, а з її оформленням. Мотив зміщується на форми пред'явлення. Підліток заявляє: «До мене чіпляються».

3. *Диференційований бар'єр*. Він виникає по відношенню до тих, хто на думку хлопців, несправедливий.

Вимоги ж інших сприймаються спокійно, виконуються беззаперечно, а іноді підлітки вимагають підтвердження вимоги з вуст значущого дорослого.

4. *Часто повторюваний бар'єр.* Він виникає на фоні частих невдач або дій, що стосуються рідними. Учень вважає, що зауваження дорослих набридають і, на його думку, є зайвими. Наприклад, розкидаючи у будинку власні речі, підліток починає скандалити, заявляючи, що так йому зручно знайти усе необхідне.

5. *Неузгодженість діяльності підлітків і дорослих.* Так, наприклад, підлітку заборонено ходити у вуличному взутті вдома, однак так поводить батько й мати, якщо поспішають. Учитель забороняє палити у приміщенні, але сам курить у кабінеті.

6. *Бар'єр різноспрямованих вимог.* Він проявляється за результатами однакової значущості та цінності різних, а іноді, протилежних вимог. Необхідно прибрати приміщення, але, разом з тим, підліток повинен бути на занятті спортивної секції, яке він не може пропустити. Інший приклад: вимоги вчителя розходяться з установками, сформованими у взаємодії з однолітками. Він вимагає одягатися не як хіпі, бути охайно підстриженим, а в однолітків власна субкультура, у них наявні пірсинг, тату тощо [3].

Часто психологічні бар'єри поєднують різні типи, через що долати їх ще складніше. Вони можуть залишити неприємні спогади. Наведемо приклад з оповідання про психічні травми А. П., студентки-заочниці Інституту спеціальної психології педагогіки: «...Я закінчила школу 10 років тому, але до цього часу пам'ятаю одну вчительку, але не тому, що її любила, а швидше, навпаки. Це була жінка років тридцяти, яка викладала алгебру і геометрію. Стався цей випадок у восьмому класі. На той час шкільну форму носити було не обов'язково і ми ходили у вільному одязі. Тоді почалися проблеми, оскільки вчителька при всіх говорила, що я, як черниця, "випялилась" у довгу спідницю, або, що я одягла непоказну блузку, або робила зауваження про мої туфлі. Одного разу я підійшла до вчительки і повідомила, що соромлюся власних ніг. Мені здавалося, що вони дуже тонкі, тому і ношу довгі спідниці або брюки. Наступного дня при всіх вчителька висловилася так, що я скелет і мої ноги виглядають, як у курчати. Від цієї фрази клас завмер, а я не знала куди подітися. І це ще не все. У мене було довге волосся, майже до колін. Так вона могла висловити у мій бік яку-небудь образу типу того, що в Японії довге волосся носять гейші. А коли я підстриглася, вона поцікавилася чи немає у мене педиккульозу. Але останньою краплею було те, що ця вчителька заявила, що у мене на думці лише те, як би "повиснути" на ший однокласникам. Я пішла з класу, сказавши, що вона дурна. На перерві до мене підійшов один хлопець і сказав, що хоче зі мною дружити, втішав і просив не турбуватися. Я не перестала прогулювати заняття цієї вчительки. За кожне пропущене заняття у мене стояла двійка, за чверть – також. Мама поцікавилася, чому у мене такий низький рівень успішності. Я розповіла про ставлення вчительки до мене. Потім

дізналася, що ця вчителька була пов'язана з нашою сім'єю родинними зв'язками, і відношення ускладнилися ще більше. Я підійшла і запитала: чи в цьому причина? Але я не винна, що вона розлучилася з двоюрідним братом. Розмовляти зі мною вона не захотіла. Було ще багато різних неприємностей. Вона говорила, що я брехуха, ледащо, нездатна добре навчатися. Одного разу мене викликали до вчительської кімнати і змусили вибачитися перед цією жінкою. Я не бажаю розповідати про те, що відбувалося у душі, як було гірко, навіть не хотілося жити. Перейти в інший клас було неможливо. Восьмий клас був один. Клас сприймав це як театр. Зараз, коли я пишу ці рядки, мені шкода цю бідну сільську дівчинку Таню, яку жаліла тільки мама!» [там само].

Смислові бар'єри виникають з різних причин:

- часте пред'явлення однієї і тієї ж вимоги за відсутності контролю виконання;
- не постійне, а ситуативне (залежно від настрою вчителя) висування вимог;
- різні підходи дорослих до дій підлітків: за вчинок одні – хвалять, інші – критикують, треті – взагалі цього не помічають;
- відношення з учителем можуть призвести до неприйняття або до дезорієнтації будь-якої діяльності;
- взаємна невідповідність деяких особливостей підлітка та вчителя (несумісність, наприклад, за рівнем ситуативної напруги);
- невідповідність рівня домагань рівню досягнень, що може проявитися у вчителів і підлітків (вчитель вважає, що домагався завжди високих результатів, а підлітки цього класу не вміють підкорятися, не можуть бути самостійними, тому він починає дорікати їм у недбалстві; підліток бажає досягти значних результатів, але не володіє для досягнення необхідними навичками). Виникає бажання щось довести, сили витрачаються не на головне, а на непряме з'ясування відносин. Таким чином, учитель стає «несправедливим» [там само].

Смисловий бар'єр може призвести до афекту неадекватності. Це заперечення вимог дорослих за високого неадекватного самооцінювання. Учень не визнає зауважень, вважає їх зайвими, надуманими та несправедливими. Підліток починає конфліктувати з учителями, батьками, однокласниками, які на його думку «не кращі за нього самого».

Причини цього афекту такі:

- високі аванси, що обіцяються дітям, однак не підтверджуються реальними досягненнями;
- працює мотивація престижу, а не пізнавальна або моральна мотивація;
- незаслужено високе оцінювання не за процес діяльності, а за результат, високий рівень домагань, що не відповідає результатам діяльності;
- демонстративний тип акцентуації характеру, за якого підліток, за будь-яких обставин бажає звернути на себе увагу, здійснюючи вчинки, пропонуючи екстравагантні рішення, щоб довести власну правоту, поділяючи сили нерівномірно та неправильно;

• поєднання типу нервової системи зі сформованими негативними рисами характеру (слабкість нервових процесів провокує меланхоліка фіксуватися на незначущих зауваженнях, тому йому здається, що гучний голос учителя – це прояв грубості; рухливість нервових процесів сангвініка призводить до квапливості, неякісного виконання домашнього завдання, за що його оцінюють нижче очікуваного і залишається незадоволеним) [там само].

Так, В. Казанська вказує на *афект неадекватності*, що є своєрідним проявом психологічного бар'єру, і може виконувати дві функції: *позитивну* та *негативну*. Позитивна функція полягає в тому, що сприяє осмисленню підлітком власних труднощів, а отже стимулює розвиток. Негативна – виникає тоді, коли труднощі не долаються, залишаються, переносяться на інші ситуації. Тому підліток повторює чинити одні й ті самі помилки: під час спілкування з іншими людьми у: навчанні; процесі засвоєння норм і правил соціального життя. Результатами цього можуть стати психічні травми, які підлітки неспроможні самостійно ліквідувати [там само].

Таким чином, психологічний бар'єр – це загальна характеристика переходу від: статичної до динаміки; старого до нового; легкого до важкого; привабливого до менш привабливого, але необхідного. Для того, щоб бути розумнішою, інтелектуально більш розвинутою особистістю, людині необхідно зрозуміти, як мало вона знає. Це також є подоланням психологічного бар'єру.

Використані літературні джерела

1. *Залюбовская Е. В.* Преодоление коммуникативных барьеров в условиях совместной деятельности

[текст] : дис. ... канд. психол. наук / Е. В. Залюбовская. – М., 1984. – 193 с.

2. *Изард К.* Эмоции человека [текст] / К. Изард. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – С. 211.

3. *Казанская В. Г.* Подросток: Трудности взросления [текст]: книга для психологов, педагогов, родителей / В. Г. Казанская. – Изд. 2-е, допов. – СПб. : Питер, 2008. – 283 с.

4. *Крижанская Ю. С.* Преодоление барьеров непонимания [Электронный ресурс] / Ю. С. Крижанская // Элитариум: центр дистанционного образования. – СПб., 2006. – Режим доступа: http://www.elitarium.ru/2006/06/07/preodolenie_barerov_peronimaniya.html. – Загл. с экрана.

5. *Лупьян Я. А.* Барьеры общения, конфликты, стресс [текст] / Я. А. Лупьян. – Минск : Высшая школа, 1996. – 222 с.

6. *Парыгин Б. Д.* Психологический барьер и его природа [текст] / под ред. Б. Д. Парыгина // Социальная психология и философия. – Л. : ЛГПИ, 1975. – Вып. 3. – С. 3–13.

7. *Платонов Ю. П.* Поведенческие барьеры [Электронный ресурс] / Ю. П. Платонов // Элитариум: центр дистанционного образования. – СПб., 2007. – Режим доступа: http://www.elitarium.ru/2007/04/12/povedencheskie_barery.html. – Загл. с экрана.

8. *Сыманюк Э. Э.* Психологические барьеры профессионального развития личности [текст] : практико-ориентированная монография / под ред. Э. Ф. Зеера. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 252 с.

9. *Шакуров Р. Х.* Эмоция. Личность. Деятельность (Механизмы психодинамики) [текст] / Р. Х. Шакуров. – Казань : Центр инновационных технологий, 2001. – 439 с.